

Abstrakt

„Materiałowe kompendium projektanta” to strona internetowa przeznaczona dla wszystkich, którzy interesują się naturalnymi materiałami oraz rzemiosłem. Jest to projekt edukacyjny, którego celem jest przywrócenie wiedzy na temat tradycyjnych materiałów oraz rzemiosła występujących na terenie Polski. Wiedza ma być użyteczna z punktu widzenia pasjonatów rozwiązań ekologicznych w nurcie *low-tech design*. Ponadto jest to próba skondensowania w jednym miejscu pojęć z zakresu wzornictwa, materiałoznawstwa, etnologii, historii dizajnu i rzemiosła. Celem projektu jest stworzenie narzędzia użytecznego z punktu widzenia projektantów, architektów oraz studentów wzornictwa, architektury i etnologii.

Praca doktorska została podzielona na cztery części. „Wstęp” jest poświęcony kontekstowi powstania „Materiałowego kompendium projektanta”. W rozdziale tym opisane są trendy w edukacji oraz projektowaniu. W ostatnich latach tematem wykorzystania naturalnych materiałów w dizajnie zajmują się czołowe uczelnie wyższe na całym świecie. W części „Trendy w edukacji” zaprezentowałam kilka przykładów programów, które są poświęcone wymienionej wyżej tematyce. Kontynuując ten wątek, opisałam w pracy swoją wizję nauczania studentów wzornictwa oraz metodykę zajęć „Materiały i konteksty”, które poruszają temat materiałów naturalnych, rzemiosła oraz nowych technologii w dizajnie.

Połączenie technologii z wiedzą o naturalnych materiałach oraz myśleniem projektowym może skutkować wdrażaniem innowacyjnych rozwiązań w dziedzinie dizajnu. Współczesne narzędzia, takie jak roboty czy drukarki 3D, umożliwiają zupełnie nowe podejście do pracy z tradycyjnymi surowcami. Dlatego w pracy zawodowej staram się zachęcać studentów do odkrywania nowych możliwości poprzez zaznajamianie się z tradycyjnymi materiałami i rękodziełem. Zajęcia ze studentami oraz badania realizowane na ASP uświadomiły mi, że brakuje treści merytorycznych przydatnych z perspektywy projektantów. Nieliczne wydawnictwa na temat naturalnych materiałów i możliwości ich wykorzystania w projektowaniu powodują niewielkie zainteresowanie świata dizajnu tym tematem.

Dlatego zdecydowałam się na zaprojektowanie pomocy edukacyjnej w postaci strony internetowej, która jest bazą wiedzy na temat naturalnych materiałów. Na stronie są gromadzone treści z zakresu rzemiosła, wzornictwa oraz antropologii kulturowej i społecznej. W pierwotnym zamyśle chciałam stworzyć publikację drukowaną, w której znalazłyby się informacje przydatne dla studentów. Poprzez ankiety, wywiady i rozmowy z grupą docelową zweryfikowałam założenia przedmiotu projektu.

W związku z powyższym w drugiej części pracy doktorskiej jest przedstawiona metodologia badań, które posłużyły do stworzenia założeń projektowych dla narzędzia edukacyjnego.

Moimi rozmówcami byli zarówno projektanci, którzy wykorzystują w swoich projektach surowce naturalne, jak i rzemieślnicy, którym temat ten jest szczególnie bliski. Podjęłam również decyzję o współpracy z ekspertami w zakresie antropologii.

Zdecydowałam się też na przeprowadzenie ankiety wśród projektantów, którzy specjalizują się w różnych dziedzinach dizajnu. Celem ankiety było sprawdzenie, skąd polscy projektanci czerpią wiedzę na temat materiałów naturalnych oraz czy widzą potencjał w wykorzystaniu ich w swojej pracy. Jedno z pytań zadanych w ankiecie brzmiało: „Czy wiedza na temat tradycyjnych technik rzemieślniczych może być przydatna w pracy projektanta?” Poprzez ankietę odpowiedzi udzieliło 60 projektantów. Ponadto poprosiłam pięcioro projektantów i edukatorów, którzy zajmują się materiałami naturalnymi, o wypowiedź na temat własnych doświadczeń zdobywania wiedzy o naturalnych materiałach.

Obszar badawczy zawęziłam do jednego wybranego materiału naturalnego – drewna osikowego. Materiał ten był wykorzystywany na szeroką skalę przez rzemieślników w Koziegłowach – miasteczku znajdującym się pomiędzy Katowicami a Częstochową. Metody badawcze, które wybrałam, miały zostać przetestowane na tymże przykładzie. W przyszłości metoda ta może być wykorzystana do pozyskania wiedzy na temat innych materiałów.

Zdecydowałam się na prezentację w kompendium drewna topoli osiki, ponieważ nie należy ono do powszechnie wykorzystywanych materiałów. Roślina ta jest często uznawana za chwast. Warto jednak zapoznać się zarówno z właściwościami surowca, jak i z projektami, które przez ostatnie kilkadziesiąt lat były realizowane przez rzemieślników z Koziegłowa – kilkutysięcznego miasteczka w województwie śląskim. Ten niegdyś prężnie działający ośrodek dziś niemal zaniechał wykorzystywania tego materiału.

Moją motywacją w wyborze wióra osikowego jest zatem chęć zapoznania projektantów i studentów z lokalnie przetwarzanym materiałem i historią lokalnego rzemiosła oraz zaprezentowanie potencjału wykorzystania surowca.

Moich rozmówców pytałam o motywację, aby dowiedzieć się, dlaczego zajmują bądź zajmowali się tą dziedziną rzemiosła. Wywiady z osobami, które swoje życie zawodowe poświęciły wiórkarstwu, były cennym źródłem wiedzy na temat funkcjonowania spółdzielni, technik obróbki materiału oraz tajników wykonywania wyrobów

z wiórów osikowych. Wywiady i ankiety z projektantami pozwoliły z kolei na zdiagnozowanie, jakiego typu informacje mogą być przydatne w projektowaniu. W trakcie wywiadów ujawnił się brak holistycznego podejścia do nauczania o materiałach w trakcie edukacji. Warsztaty z rzemieślnikami pozwoliły natomiast na przyjrzenie się technikom rzemieślniczym od praktycznej strony oraz na dostrzeżenie potencjału w wykorzystaniu tradycyjnych technik i materiału we współczesnym dizajnie. Udało się wykonać filmy instruktażowe dla projektantów z tradycyjnymi plecionkami koziegłowskimi.

Podsumowanie wyników badań umożliwiło mi sformułowanie wytycznych i założeń do pracy nad narzędziem edukacyjnym. Wywiady z projektantami oraz wyniki ankiety udowodniły, jak ważne jest, aby tradycje rzemieślnicze były podtrzymywane i kontynuowane. Lokalne dziedzictwo jest dla wielu z nich źródłem inspiracji i pretekstem do tworzenia nowych rzeczy. Tradycyjne techniki i praca z naturalnym materiałem budują szacunek do lokalnych zasobów. Naturalne

materiały nie są wykorzystywane powszechnie, ponieważ nie udostępnia się wiedzy o ich obróbce. Do tej pory jest ona w dużej mierze zarezerwowana dla środowiska, które kontynuuje tradycje rzemieślnicze. Projektanci poprzez wykorzystanie tej wiedzy w praktyce mogą własną pracą wpłynąć na szerokie grono odbiorców, zwiększając jednocześnie ich świadomość na temat odpowiedzialnego dokonywania wyborów konsumenckich.

Część informacji, które znalazły się w kompendium, to wiedza z zakresu historii dizajnu i rzemiosła. Projektanci i architekci powinni w odpowiedzialny sposób wykorzystywać zasoby materiałowe. Próby stworzenia stylu narodowego, działania Wyspiańskiego i Witkiewicza, działaczy Warsztatów Krakowskich i spółdzielni ŁAD oraz wiedza gromadzona przez lata przez pracowników Cepelii rzadko przekładają się na współczesne projekty architektów i projektantów wzornictwa. Dorobek ten jest najczęściej traktowany jedynie jako wiedza ściśle historyczna. Jeśli jest wykorzystywana, to w sposób powierzchowny – sprowadzona do inspiracji wzorami dekoracyjnymi, bez zagłębiania się w symbolikę, znajomość materiału i jego właściwości. Tymczasem wiedza na temat tradycyjnych technik i materiałów połączona z możliwościami dzisiejszej technologii może być katalizatorem prawdziwej innowacji. Dlatego na potrzeby „Materiałowego kompendium projektanta” powstały specjalne artykuły na ten temat w formacie PDF. Znajdują się w części pracy „Zawartość merytoryczna kompendium”.

Moją główną motywacją do stworzenia narzędzia edukacyjnego była potrzeba zebrania i usystematyzowania wiedzy przekazywanej studentom w trakcie prowadzenia zajęć „Materiały i konteksty”. Brak źródeł merytorycznych – publikacji, które mogłyby być wykorzystane w trakcie prowadzenia tego przedmiotu – spowodował, że zaczęłam zastanawiać się, jakiego typu narzędzie edukacyjne byłoby przydatne w prowadzeniu zajęć. Wyzwaniem stał się dobór odpowiednich treści merytorycznych oraz przystępny sposób ich prezentacji.

Po przeanalizowaniu wyników badań oraz rozmów ze studentami uznałam, że najlepszym narzędziem do realizacji założeń projektowych będzie strona internetowa. Pierwsza odsłona „Materiałowego kompendium projektanta” w wersji internetowej prezentuje jeden z materiałów, który był przedmiotem moich badań, tj. drewno topoli osiki. W przyszłości na platformie znajdą się informacje na temat innych surowców. Zgromadzenie rzetelnych informacji z różnych dziedzin na temat wybranego tematu wymaga czasu i wnikliwych badań. Platforma może stale rozwijać się o nowe treści merytoryczne. Strona jest również prezentacją efektów prac studentów realizowanych w ramach przedmiotu „Materiały i konteksty” w ASP w Katowicach. Na stronie zaprezentowana jest metodyka, a ponadto znajdują się na niej narzędzia edukacyjne, z których studenci mogą korzystać w trakcie swoich eksperymentów. Strona ma także służyć do publikacji artykułów i wyników badań na temat surowców naturalnych.

Szerokie działania badawcze spowodowały chęć podzielenia się rezultatami z szerszą publicznością. W tym samym czasie Muzeum Częstochowskie prowadziło własne badania na temat wiórów osikowych i rzemiosła koziegłowskiego. Połączenie sił badawczych z Ewelina Mędralą-Młyńską oraz Agnieszką Ciuk-Koćwin zaowocowało

nie tylko wymianą materiałów, ale także wspólną koncepcją wystawy, która została zaprezentowana publiczności w kwietniu 2021 r. Na wystawie zostały wykorzystane materiały z kwerendy z badań własnych oraz z materiałów archiwalnych.

W trakcie badań udało się także zarchiwizować część tradycyjnych wzorów koziegłowskich oraz zinwentaryzować i opisać narzędzia oraz wykorzystywaną tradycyjnie kolorystykę i materiał. Część wyników badań została zaprezentowana na wystawie w trakcie Łódź Design Festival (17–20.09.2020) oraz w trakcie indywidualnej prezentacji w salonie meblowym Kler w Katowicach. Na wystawie przedstawiono prace stanowiące eksperymenty materiałowe z wiórami osikowymi następujących studentek: Marta Żmija, Preety Naveen, Dominika Mazur, Maria Paperz, Karolina Gałuszka, Marta Gabiga.

Część trzecia zawiera założenia projektu, analizę grup docelowych oraz rozwiązania projektowe. W tym rozdziale przedstawione są ponadto założenia promocyjne – w jaki sposób „Materiałowe kompendium projektanta” może być przedstawiane szerszej publiczności.

W części trzeciej zostały szczegółowo opisane założenia merytoryczne, funkcjonalne, estetyczne, technologiczne oraz ekonomiczne. Ponadto stworzyłam protopersony i ścieżki użytkownika, aby zasymulować, w jaki sposób użytkownicy mogliby korzystać z „Materiałowego kompendium projektanta”. W celu zwizualizowania poszczególnych funkcjonalności strony oraz treści, które mają się na niej znaleźć, stworzone zostały protopersony. Powstały postacie Eli – projektantki-freelancerki, która jest zainteresowana tematem materiałów naturalnych, Roberta – studenta wzornictwa, Joli – etnolożki oraz Adama – architekta wewnątrz. Każda z postaci reprezentuje różne potrzeby oraz przedstawia różne sposoby przemieszczania się pomiędzy treściami.

W rozdziale tym znajdują się także rysunki i diagramy z szczegółowym opisem logotypu, kolorystyki i typografii logotypu oraz strony internetowej. Opisałam, w jaki sposób kształtuje się jej struktura — w tym na jakie kategorie zostały podzielone treści oraz w jaki sposób użytkownik może po niej nawigować. W pracy zaprezentowałam budowę zarówno strony głównej, jak i podstron. Nawigacja w głąb została zaprezentowana na przykładzie jednego z materiałów — osiki.

Oprócz funkcji kolorów oraz wybranych krojów opisałam zasady tworzenia elementów graficznych na stronę. Materiały pochodzą bowiem z różnych źródeł – zarówno z badań własnych, jak i od studentów.

Po zeskanowaniu kodu QR lub kliknięciu w link w wersji elektronicznej pracy można ją obejrzyć i przetestować samodzielnie. Prezentowana wersja strony zawiera głównie informacje na temat wybranego materiału – wióra osikowego. Przykład ten ma zasymulować, jakiego typu treści mogą być gromadzone na stronie. Zakładki poświęcone innym materiałom (rogożynie oraz wełnie) sygnalizują, w jaki sposób treści mogą się rozrastać.

Ostatni element opracowania to treści przygotowane przeze mnie oraz ekspertów zewnętrznych na potrzeby strony internetowej. Materiały zebrane w toku badań oznaczyłam przypisem „opracowanie własne”. Część czwarta, tj. „Zawartość merytoryczna kompendium – materiały na stronę” zawiera informacje na temat

surowców, opis kontekstu kulturowego i wywiady z rzemieślnikami i projektantami. Ostatnim elementem tego rozdziału są opisy projektów studenckich, które powstały w trakcie zajęć „Materiały i konteksty”.

Wspomniane wcześniej wywiady z projektantami oraz rzemieślnikami można przeczytać w całości w pracy. Ponadto zostały udostępnione na stronie w formie plików PDF. Informacje o osice to wynik szerokiej kwerendy w różnych źródłach. W pracy doktorskiej są one zebrane w postaci artykułu, na stronie znajdują się natomiast zakładce „O materiałach”. Treści z zakresu historii dizajnu i rzemiosła uzupełniają napisane przeze mnie artykuły: *Kontekst historyczny – wykorzystanie rzemiosła i materiałów naturalnych w projektach wzorniczych*, *Czym jest dzisiaj rzemiosło – definicje i konteksty* oraz *Cepelia (CPLiA) – projekt doskonały?*. Na stronie są udostępnione w formacie PDF do pobrania.

Dodatkowym elementem pracy są artykuły, które zostały napisane przez ekspertów zewnętrznych specjalnie na potrzeby pracy. Dr hab. Kinga Czerwińska z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w tekście pt. *Podążać za materiałem. Refleksje o tożsamości rzemiosła* porusza kontekst, w jakim funkcjonują dzisiaj rzemieślnicy. Kwestie kulturowe, w tym odniesienia do podań ludowych, porusza natomiast w pracy *Osika w ludowej wizji świata* dr hab. Katarzyna Marcol z Uniwersytetu Śląskiego. Historię dwóch spółdzielni, które produkowały wyroby z wiórów osikowych, przybliżyła w artykule *Historia „Zawady” i „Koziegłowiarki”* Ewelina Mędrala-Młyńska z Muzeum Częstochowskiego. Dr Jakub Wieczorek z Politechniki Śląskiej podzielił się natomiast wynikami badań na temat właściwości wióra osikowego. Zostały one zaprezentowane w części „Drewno osikowe – wiór osikowy – właściwości – wytrzymałość”.

Ponadto w pracy znajdują się opisy prac studenckich realizowanych w ramach przedmiotu „Materiały i konteksty”. Chciałam zaprezentować, w jaki sposób wiedza przekazywana w trakcie zajęć przekłada się na sposób myślenia studentów, którzy uczęszczają na zajęcia.

Projekt „Materiałowe kompendium projektanta” to przede wszystkim narzędzie edukacyjne dla studentów uczelni projektowych oraz platforma do sieciowania pomiędzy ekspertami z różnych dziedzin. Treści opublikowane na stronie są wzorcową zawartością merytoryczną. W związku z powyższym strona zawiera materiały merytoryczne na temat wybranych surowców, narzędzia dydaktyczne dla studentów oraz treści promocyjne. Zakładam, że jest to dopiero początek działań, a zawartość strony będzie się rozrastać. Planuję pozyskiwanie materiałów na temat kolejnych surowców naturalnych w toku prac badawczych prowadzonych w ASP w Katowicach. Liczę, że treści zgromadzone na stronie kompendium będą źródłem inspiracji dla kolejnych studentów uczestniczących na zajęcia w ramach przedmiotu „Materiały i konteksty”. Ponadto mam nadzieję, że „Materiałowe kompendium projektanta” stanie się pretekstem do wymiany spostrzeżeń badawczych, nie tylko między studentami, ale też między wykładowcami innych uczelni. Pilotażowa odsłona została zaprojektowana w języku polskim, jednakże przewiduję w przyszłości przetłumaczenie treści na język angielski.

Wojciech Krawiec